

СТАНОВИЩЕ

от доц. д-р Валери Златанов Личев,
зав. секция „Антропологически изследвания” в ИИОЗ – БАН

за дисертацията на Елена Илиева Илиева

Модели на убеждаващо влияние във филмовите наративи на „Оскарите”

за присъждане на образователната и научна степен „доктор”
по професионално направление 3.5 –

Обществени комуникации и информационни науки
(Журналистика – Убеждаваща комуникация)

БИОГРАФИЧНИ ДАННИ ЗА ДОКТОРАНТА

Е. Илиева е зачислена като редовен докторант в СУ „Св. Климент Охридски” през 2014 г. Преди това е получила бакалавърски степени по *културология* и *публична администрация*, както и магистърска степен по *връзки с обществеността*. Прави впечатление, че ползва литература на четири езика, два от които – английски и немски – владее отлично. Има много добра компютърна подготовка – работи с програми като CELTX, MOVIE MAGIC, MICROSOFT OFFICE. Освен това има творчески заложи в областта на художественото слово.

Темата на дисертационния труд на Е. Илиева е пряко свързан с нейната професионална биография – докторантката е работила като сценарист, редактор и PR в БНТ, Нова телевизия и БТВ. Има три публикувани статии на български език, две от които са изнесени като доклади на конференции. По този начин тя покрива нужния за защита минимум.

СЪДЪРЖАТЕЛНИ МОМЕНТИ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

Работата се състои от 283 страници, които включват: увод, четири глави, заключение, речник на използваните термини и приложение, в което е представена наративната структура на 33 филма – обекти на анализ в настоящата дисертация.

Първа глава въвежда теоретичната рамка за изследване на филмовия наратив през призмата на убеждаващата комуникация. Разгледани са

възможностите за класификация на типовете модели убеждаваща комуникация, като се полага акцент върху най-малко изследваните модели на влияние.

Авторката има подчертан афинитет към използването на теории и методи от различни области на научното познание, които безусловно са необходими за нуждите на нейното изследване. Тя се обръща към някои от съвременните постижения на науките за човека като невробиология и когнитивна психология, за да даде представа за субективните предпоставки, които могат да благоприятстват или блокират убеждаващата комуникация.

Е. Илиева се спира на омнифазичната теория на Р. Уйлямс, според когото почти всички интелектуални процеси включват визуални компоненти. На тази основа тя посочва, че с помощта на съвременните технологии филмовата индустрия може да се възползва от визуалната неграмотност на масовия зрител, за да му наложи по интуитивен път модели на убеждаване.

Във **втора глава** Е. Илиева прибегва към теоретичните възгледи на В. Проп, У. Еко, К. Бремон, Р. Барт, С. Фийлд и др., за да въведе структурните и контентни модели, които според нея са необходими за изследването на филмовия наратив. Наративното убеждаване е обект на изследване от различни дисциплини. До 90-те години на XX в. научните интереси са били обаче съсредоточени основно върху някои от формите на юридическия дискурс и по-специално върху адвокатските пледоарии. През XXI в. обаче периметърът значително се разширява, като биват включени в изследователските проучвания и други форми на убеждаване чрез наратив.

С оглед своите изследователски интереси Е. Илиева се спира на идеите на М. Грийн и Т. Брок, които разграничават два модела на убеждаване: А) транспортен и Б) когнитивен. Според докторантката техниките на наративно убеждаване могат да бъдат обобщени в следните моменти: а) предизвикване на внимание; б) вяра в логическата последователност на елементите на историята; в) висока положителна оценка на протагонистите; г) зрителят да приеме новия свят за реалност; д) силни афективни реакции, но осъзнаване на реалността; е) преодоляване на контрааргументите.

Отчита се фактът, че при убеждаването чрез наратив адресатът не възприема историята пасивно, а конструира смисъла. Този процес Е. Илиева превежда като „реализация на историята” (може би става дума за калкиран

израз). Това е когнитивно и емоционално разбиране на събитията на базата на текста и предварителни познания по темата.

При транспортния модел адресатът се отдалечава от всекидневната реалност, за да се потопи в другата, която е измислена или въобразена. Важно е да се отбележи, че транспортирането се случва не само на емоционално, но и на когнитивно равнище. Убеждаващото съобщение трябва бъде предадено имплицитно – на територията на целия наратив.

Убедителността на наратива зависи както от транспортабилността на зрителя, така и от правдоподобността на разказваната история. Колкото по-достоверна изглежда последната, толкова повече нараства склонността на адресата да напусне доброволно всекидневната реалност, за да се потопи в създадената от художествения или филмов текст. С други думи, когато историята е правдоподобна, нарастват шансовете за транспортиране на зрителите в нея.

Идентификацията също е фактор, който влияе на убеждаването чрез наратив. Не е задължително героят да е симпатичен, за да се случи отъждествяването на зрителя с него, тъй като е възможна идентификация и със събирателен образ. Това е най-въздействащото звено в наративното убеждаване, което – макар да има общи черти с транспортирането – не съвпада с него.

Трета глава е посветена на методологичния апарат, който трябва да бъде въведен за постигане на поставените в дисертацията цели и задачи. Е. Илиева уточнява, че такъв все още не разработен в маркираното от нея изследователско поле. Поради това тя се обръща към интердисциплинния подход, съчетавайки и адаптирайки методи от различни области на хуманитарното знание.

Структурният и сравнителният методи се открояват като основна част от методологията на изследването. Авторката допуска, което е всъщност нейна изследователска хипотеза, че съществува *обща структура на наративите*. Поради това – следвайки идеите на Р. Барт – тя се обръща дедуктивния метод и повествователния анализ. Тя формулира теоретичен модел или хипотеза, от които изхожда, за да анализира конкретните обекти, а именно филмовите наративи. По този начин тя успява да се справи с неизчерпаемото многообразие на разказите.

Самото изследване се нуждае също така и от сравнителен метод. Като най-адекватни в тази насока Е. Илиева вижда възгледите на френския социолог Е. Дюркем. Същевременно за изучаване на особеностите на филмовите наративи докторантката се обръща към модела на В. Проп, допълвайки го с няколко нови функции, които нарича „смислови единици”. Така за нуждите на своето изследване тя извежда три типа структури: А) съкратена; Б) структура на смисловите единици; В) цялостна.

В четвърта глава Илиева анализира моделите на убеждаващото влияние в наративите на филмите, номинирани или отличени с престижната награда „Оскар”. Тя разработва своя, оригинална авторска таблица, в която разпределя филмите според техните смислови ядра. Формулиран е изводът, че наративните модели разкриват условията за постигане на транспортирането и идентификацията, без които наративното влияние не би било възможно. Относно механизмите или „системата им на действие” тя обаче признава, че й липсва яснота.

Откритите от Илиева модели локализируют повторяеми смислови ядра, смислови единици, характери, начини на разказване и структури в киното, разгледано като медия. Голяма част от използваните за влияние наративни техники са толкова разпространени, че могат да бъдат обособени като модели. На тази основа докторантката извежда *общ модел на наративното убеждаващо влияние*.

Той се състои от: а) главен герой с характер от типа „Воля”; б) в жанр приключенски/ драма/ фантастика; в) с вътрешна фокализация и подробно споделяне на мислите, чувствата и преживяванията. Чрез вътрешнонاراتивния език зрителят се потапя сред героите, които той разбира за разлика от останалите герои, непознаващи идеолекта на първата група.

В заключението Е. Илиева прави обобщение на постигнатите резултати от изследването си. Наративното убеждаване е сравнително нов предмет на изследване, който все още не е намерил своето подобаващо място в трудовете по комуникация, както и в тези за влияние и убеждаване. Емпиричното изследване на филмовите наративи е проведено – съобразно възгледите на Р. Барт – по дедуктивен път. Потърсен е хипотетичен дедуктивен модел, който да бъде тестван в реалността. Така се открояват модели от контентен и структурен тип.

Направен е опит да се изведат ретроградно механизмите за писане на сценарий, като се започне от цялостната структура на наратива и след редукция се достигне през основните наративни функции до изходната точка или основната идея. Накрая Е. Илиева заключава, че съществува неразривна връзка между филмовия наратив и убеждаващото влияние.

КРИТИЧНИ БЕЛЕЖКИ

Дисертационният труд на Е. Илиева има подчертано иновативен характер – до този момент нито са били изследвани моделите на убеждаващо влияние в съвременната киноиндустрия, нито има разработена методология за постигането на тази цел.

Именно тук виждам един от основните проблеми и главното затруднение на докторантката. Оставам с впечатлението, че темата е резултат на компромис между нейните интересите и тези на катедрата, в която е била зачислена. Вследствие на опитите за доказване на формулираната хипотеза и изследователска цел накрая се е получило „изнасилване” на материала и на някои научни понятия. Поради ограничения обем на становището ще маркирам само няколко забележки.

Първо, поставената задача е прекалено амбициозна за един докторант. Второ, обхватът на изследването се оказва толкова широк, че концептуалният апарат на някои от приведените теории е останал недоразбран. В резултат са били допуснати някои неизбежни грешки.

Ще посоча само по-важните. На страница 17, предавайки напълно достоверно възгледите на Ф. Сосюр за кръговия характер на речта, Е. Илиева споменава: „Веднъж вече възникнал знакът за предмета (понятието за него в съзнанието на човека, което на родния език убеждаващата комуникация употребява безпроблемно), той навлиза в употребата на езиковата система под формата на акустичен образ.”

Сбъркани са двата неделими съставни елемента на знака: а) означеното (означаемото в неточните български преводи), което е *абстрактна психична представа* и б) означаващото, което също така е *психична представа*, само че значително по-малко *конкретна* от първата. Означаващото не е идентично на произнесената дума. Ние можем да произвеждаме звуците, съставляващи

думите, с различна степен на отклонение и въпреки това да се разбираме. Уточнението, което прави Сосюр по отношение на означаващото, има за цел да обясни защо сме способни да произнасяме думите наум. В главите ни не звучат реални звуци и именно благодарение на този факт ние сме способни да мислим.

Знакът е неделимо единство на означено и означаващо. Така както не можем да разделим двете страници на листа хартия, по същия начин не можем да отделим и означеното от означаващото. Според Илиева обаче понятията или идеите съществуват независимо от означаващите и ги предхождат, което по същество представлява архаична, платонистка версия за езика.

Според мен също така е напълно неуместно да се предефинират утвърдени научни термини от типа на когнитивен дисонанс, нагласи, филогенеза. Първият е въведен от Е. Арансън в книгата му „Човекът – социално животно” и е коректно да бъде използван според дадената му дефиниция. Що се отнася до определението на филогенезата, дадено на страница 96, искрено се надявам да не бъде прочетено от някой средношколник.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ И ПРЕПОРЪКИ

Независимо от изтъкнатите недоразумения, дисертационният труд на редовен докторант Елена Илиева Илиева, се отличава с редица положителни научни качества. Езикът е ясен и чист, което не буди учудване предвид творческите заложби на докторантката. Очевидна е способността ѝ да структурира ясно и точно своите възгледи и идеи. Отличава се и с изключително богата обща, теоретична, както и езикова култура. В дисертационния труд са приведени множество таблици и диаграми, които дават изключително полезна образна представа за количествените разпределения на анализираните феномени. Всички тези качества говорят за таланта на един млад учен.

Смятам, че, ако бъде изчистен от тематичната, методологична и концептуална неяснота, дисертационният труд на Е. Илиева може да бъде издаден, тъй като съдържа редица ценни наблюдения, анализи и информации. Имам и една препоръка – ако иска да анализира цялостната структура на някои филмови наративи, г-жа Илиева ще трябва да разшири познанията си в областта на психоанализата.

За ориентация ще посоча само схематично, че във филма „Стая” са използвани някои от възгледите на Ж. Лакан за *Стадия на огледалото*, на М. Клайн за *депресивната позиция*, както и на Д. Уиникът за *преходния обект*. Освен това е очевидна и *интертекстуалната препратка* към произведението на М. Мос „Дарът”: майката дарява детето си със зъб, а то ѝ връща в отплата кичур от косите си. Зад този разменни отношения обаче се крият интересубективни отношения от друг тип.

Изключително важна е и добилата в постмодерните текстове тема за упражняването на контрол върху пространството и времето. В началото на филма тази функция се изпълнява от майката, но с разгръщането на сюжетното действие тя бива вербализирана от момчето, за да стане разбираема за неспособния да долавя имплицитните съобщение зрител.

Тук трябва да бъде посочено и значението на собствените имена. Майката се казва „Ма”, сричка, която интертекстуално отпраща към ранните етапи на детското развитие (*Стадия на огледалото*, *депресивната позиция*), а името Джек (тук изказвам само хипотеза, тъй като верифицирането на интерпретацията е сложен и продължителен процес) – към едноименната приказка.

Ж. Лакан отбелязва, че именуването е свързано с бащината функция. Символният баща трябва да наложи своя на Закон (забраната на инцеста), за може след символната кастрация на сина му да бъде разкъсана диадичната връзка майка – дете и така да се стигне до триангулация на отношенията в семейната система.

В заключение, отчитайки иновативния характер на дисертацията и факта, че разработването на поставените задачи значително превишава изискванията за получаване на научната и образователна степен доктор, ще изразя категоричното си убеждение, че дисертацията на редовен докторант Елена Илиева „Модели на убеждаващо влияние във филмовите наративи на „Оскарите” напълно отговаря на изискванията на ЗРАСРБ и поради това горещо препоръчвам на Научното жури да ѝ присъди образователната и научна степен „доктор”.

09.05.2018 г.

гр. София

доц. д-р Валери Личев